

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Ἡ πολιτική εὐθύνη εἶναι βεβαίως καὶ αὐτὴ μία ἰδιαίτερη κάτοψη τοῦ καθόλου προβλήματος τῆς εὐθύνης ὡς συστατικοῦ στοιχείου τῆς κοινωνικότητας τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε ἔρευνα στὸν τομέα αὐτόν, εἶναι εὐλογο νὰ ξεκινάει ἀπὸ τὴν θεμελιακὴ διάκριση στὴν ὁποία προβαίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάμεσα στὴν κοινωνικότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκείνη τῶν ζώων. Εἶναι χρήσιμο νὰ ὑπενθυμίσω τὸ σχετικὸ χωρίο. «Οὐθέν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων... τοῦτο γάρ πρὸς τᾶλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθῆσιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν» (Πολιτικά, Α 1253a11).

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιλαμβάνεται τὴν κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τρόπον ριζικὰ διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ συναντᾶται σὲ ὁρισμένους φιλοσόφους τοῦ νεωτέρου κόσμου, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζουν τὴν κοινωνικότητα ὡς ἓνα ἀπλῶς βιολογικὸ ἔνστικτο, τὸ ὁποῖο ὁμαδοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ζωϊκῆς ἀγέλης. Ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος θεωρεῖ, ἀντιθέτως, τὴν κοινωνικότητα ὡς ἓνα ἰδιότυπο φαινόμενο συλλογικῆς ὑπάρξεως ἀτόμων προικισμένων ἀπὸ τὴν φύση μὲ τὴν ἱκανότητα μιᾶς ἰδιαίτερης εὐαισθησίας, ἡ ὁποία τοὺς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ καλλιεργοῦν, σὲ συνεργασία ἢ σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς ὁμοίους τους, ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα, κατὰ ποικίλλοντες βαθμοὺς καὶ περιεχόμενο, συναπαρτίζουν ἐκεῖνο ποὺ περιλαμβάνει ἡ εὐρύτερη ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Λέγω σὲ συνεργασία ἢ σὲ ἀνταγωνισμὸ μὲ τοὺς ὁμοίους του ἐπειδὴ ἀκριβῶς, στὴν εἰδικὴ αὐτὴ μορφή κοινωνικότητας ποὺ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη κοινωνικότητα, ἐμπεριέχεται, ὡς πρωταρχικὸ στοιχεῖο, ἡ φιλότητα καὶ τὸ νεῖκος, ὅπως περίπου τὸ προϋποθέτει, γιὰ ὁλόκληρο τὸ σύμπαν, ἡ Ἀρχαιοελληνικὴ Φιλοσοφία· ἐδῶ ὅμως, ἀσφαλῶς, κατὰ τὸ ἰδιαίτερο σχῆμα ποὺ προσφέρει ἡ ἰδιαίτερη ἀνθρώπινη εὐαισθησία. Ἡ δικαιοδοτικὴ λειτουργία ἡ ὁποία παρεμβαίνει, συνεπῶς, ἐξ ὑπαρχῆς στὸν ἀριστοτελικὸ ὁρισμὸ τῆς κοινωνικότητας τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὡς ἀντικείμενο καὶ προορισμὸ νὰ ἀναιρέσει τὶς ἐνδεχόμενες ἀρνητικὲς πλευρὲς τῆς ἀνθρωπίνης συνυπάρξεως, στοὺς κόλπους μιᾶς συναγωνιστικῆς ἀπὸ τὴν φύση κοινωνίας, καὶ νὰ καταστήσει γόνιμα καὶ ἀποδοτικὰ τὰ θετικά της στοιχεῖα, δηλαδὴ τὴν συνεργασία καὶ τὴν πρόοδο.

Ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου δὲν εἶναι, ἐν τούτοις, τόσον ἀπλὴ ὅσον θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἡ διαμόρφωσή της καὶ ἡ ἐπι-

βολή της είναι συνυφασμένη με την άπειρως μετασχηματιζόμενη διαπλοκή των δι-ατομικών ή δια-συλλογικών σχέσεων. Παραμένει, παραταῦτα, ἀναλλοίωτο σὲ ὅλες τὶς ἐναλλασσόμενες καταστάσεις ἓνα πρωταρχικό στοιχείο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὴν οὐσιαστική, κατὰ κάποιον τρόπο, προϋπόθεση τῆς συνυπάρξεως τῶν ἀνθρώπων σὲ στενότερο ἢ εὐρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Τὸ στοιχείο αὐτὸ εἶναι τὸ «πρωταρχικό ἀνθρώπινο δικαίωμα», ὡς θεμελιακή προϋπόθεση ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξυφαίνεται καὶ λειτουργεῖ ἡ δικαιοσύνη. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ συνοψίσω, ἐδῶ ὅσα ἐκτενέστερα ἔχω ἐκθέσει ἄλλοῦ ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα¹:

Τὸ ἀνθρώπινο ὄν, μετὰ τὶς ἰδιαίτερες εὐαισθησίες ποὺ τὸ χαρακτηρίζουν, γεννιέται καὶ ἀναπτύσσεται, ὡς βιολογική ὑπαρξη, μέσα στὸ γένος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὶς ἐκάστοτε ὑποδιαίρεσεις του (οἰκογένεια, γένος, φυλὴ κλπ.). «Δὲν γίνεται, ὥστόσο, ἀντιληπτὸ ὡς ἰδιαίτερη ἀτομική ὑπαρξη παρὰ μόνο ὑπὸ τὴν ἐννοια μιᾶς συγκεκριμένης ἐκδηλώσεως τῶν δυνατοτήτων ποὺ περικλείει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων... Ἡ ἀποκάλυψη αὐτὴ τοῦ ἀτόμου ὁλοκληρώνεται ὑπὸ τὴν μορφή μιᾶς ἀντινομίας καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Λόγου. Ἀποκτῶντας συνείδηση τῆς ταυτότητάς του ὡς μέλους τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ ἄνθρωπος αὐτοκαταργεῖται ὡς ἀπλὸ ἐξάρτημα τῆς συλλογικῆς φυσικῆς ὀντότητας —οἰκογένειας, ὀρδῆς, φυλῆς, ἔθνους ἢ αὐτοκρατορίας— στὴν ὁποῖαν εἶναι ἐντεταγμένος καὶ ἀντιλαμβάνεται ἐφεξῆς τὸν ἑαυτὸ του σὲ μία σχέση ἀμοιβαιότητος μετὰ τοὺς ἄλλους τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζει τὴν ταυτότητα ὑπὸ τὴν μορφή μιᾶς διαφορᾶς πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιο».

Ἡ αἴσθηση τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου στίς δι-ατομικὲς ἢ δια-συλλογικὲς σχέσεις προσλαμβάνει, ἀκριβῶς, τὴν ἀντινομική αὐτὴ μορφή. Δικαίωμα καὶ ὑποχρέωση εἶναι συνεπῶς, κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκοπιά, ἐννοίες στενὰ συνυφασμένες καὶ συνοδεύονται, ὑπὸ τὸ κάλυμα τῆς ἀμοιβαιότητος, ἀπὸ τὸ στοιχείο τῆς ὑπευθυνότητος. Ἡ προσωπικὴ εὐθύνη εἶναι ἡ γέφυρα ποὺ συνδέει, στίς διανθρωπινὲς σχέσεις, τὴν *φιλότητα* μετὰ τὸ *νεῖκος* καὶ δημιουργεῖ, πέραν τῶν συναισθηματικῶν δεσμῶν ἢ τῶν ἀντιπαραθέσεων, τὴν σταθερότητα καὶ τὴν διάρκεια τοῦ κοινωνικοῦ δεσμοῦ. Μὲ ἀφετηρία τὴν ἀνάληψη προσωπικῆς εὐθύνης, ἐμφανίζεται καὶ διαμορφώνεται ἐκεῖνο ποὺ στὴν γενικὴ Θεωρία τοῦ Δικαίου ἀποκαλεῖται «ἰκανότητα δικαίου καὶ δικαιοπραξίας» καί, κατ' ἐπέκταση, ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς νομικῆς θεωρίας καὶ πρακτικῆς.

Στὴν πολιτικὴ θεωρία καὶ πράξη τὸ θέμα τῆς εὐθύνης συνδέεται ὅπωςδὴποτε στενὰ μετὰ τὴν καταγωγή καὶ τὴν γενεαλογία τῆς νομικῆς ἐν γένει εὐθύνης.

1. Γ.Κ. ΒΛΑΧΟΥ, *Ἡ δημοκρατικὴ κοινωνία καὶ ὁ πολίτης*, Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1995, σσ. 35 κ.ἑξ.

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Πράγμα που υπογραμμίζεται, με πολλή έμφαση, και από την αναφορά στις ονομασίες «Κράτος Δικαίου» ή «Κράτος Δικαίου και Δικαιοσύνης» αλλά και από την προοδευτική αναγωγή των «δικαιωμάτων και ελευθεριών» σε ουσιαστικό παράγοντα και της εσωτερικής και της διεθνούς πολιτικής τάξεως. Το θέμα περιπλέκεται, ωστόσο, έδω με την αναγκαστική παρεμβολή της έννοιας της Έξουσίας, την οποία η σύγχρονη πολιτική επιστήμη έχει αναγάγει, πολλές φορές, σε κυρίαρχο θέμα του πολιτικώς σκέπτεσθαι. Ότι η Έξουσία αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της πολιτικής πράξεως είναι κάτι που δεν ήμπορεί να αμφισβητηθεί. Όμως, σε όλες τις περιστάσεις και σε παραλλάσσοντες εκάστοτε βαθμούς, το εξουσιαστικό φαινόμενο εντάσσεται και αυτό στους εν γένει ρυθμούς της κοινωνικότητας του ανθρώπου και δεν διαφεύγει ποτέ εντελώς από τους χαρακτήρες και τις καταστάσεις που συνιστούν αυτήν την κοινωνικότητα: ακόμη και όταν, όπως συμβαίνει με την Ελέω Θεού μοναρχία, η καταγωγή της Έξουσίας αναφέρεται σε υπεργίγινες δυνάμεις. Το γεγονός είναι, όπως το διεπίστωνε από τον 18ο αιώνα ο David Hume², ότι καμμία εξουσία δεν είναι απόλυτη. Τοῦτο σημαίνει, ακριβώς, ότι κάθε εξουσία είναι, λίγο ή πολύ, συνάρτηση των σχέσεων και δεσμών της κοινωνίας που την υποβαστάζει και η οποία, όπως εσημειώσαμε, είναι πάντοτε κατ' ανάγκην ταυτόχρονα συνεργατική και ανταγωνιστική και, διά μέσου των υποχρεωτικών δικαιωκών θεσμών, διέπεται, σε γενικές γραμμές, από την ιδέα της ευθύνης ως ουσιαστικού στοιχείου της κοινωνικότητας του ανθρώπου. Παραταῦτα, με την παρεμβολή της Έξουσίας ως σταθεροῦ στοιχείου αναφοράς της πολιτικής ή έννοια της ευθύνης προσλαμβάνει άλλες διαστάσεις και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Γίνεται άμεσα φανερό ότι, με την απλή διαπίστωση της αμοιβαιότητας δικαιώματος και υποχρέωσης σε δι-ατομικές ή δια-συλλογικές σχέσεις ή καταστάσεις, ή πολιτική, ως ιδιαίτερη λειτουργία του κοινωνικοῦ γίνεσθαι δεν εξηγείται, κατὰ κανένα τρόπο.

Καθοριστική έννοια, στην πολιτική, παραμένει όπωςσδήποτε ή έννοια του γενικοῦ συμφέροντος ή αγαθοῦ: και όταν ακόμη, κάτω από την έννοιαν αυτήν μπορεί να υποκρύπτονται και μερικά συμφέροντα, αλλά και όσες φορές η Έξουσία έρχεται να καλύψει ή ίδια ολόκληρο τὸν χῶρο που καταλαμβάνει ή ιδέα του κοινού αγαθοῦ (όπως αυτό υποδηλώνει, ειδικότερα, ο αφορισμός: *omnis potestas a Deo*). Και τοῦτο διότι, σε όλες τις εκδηλώσεις του πολιτικοῦ φαινομένου, αὐταρχικές ή δημοκρατικές και φιλελεύθερες, ή πολιτική πράξη εμφανίζεται πάντοτε ὑπὸ τὴν μορφή μιᾶς πραγματικῆς ή δυνητικῆς αμφισβήτησεως των εξουσιαστικῶν δομῶν ή των αποφάσεων που λαμβάνονται ἐν ὀνόματι ἐνός πραγματικοῦ ή εἰκονικοῦ κοινού αγαθοῦ ή συμφέροντος.

2. Πβ. τις παρατηρήσεις του μεγάλου Σκώτου φιλοσόφου στο βιβλίο μας *Essai sur la politique de Hume*, Paris, Institut Français d'Athènes-Domat Montchrestien, 1995, κεφ. VI, σσ. 86 κ.έξ.

Στά δημοκρατικά πολιτεύματα τὸ στοιχείο αὐτὸ τῆς ἀμφισβητήσεως γίνεται κατάδηλο καὶ κατὰ τὸν ἄλφα ἢ τὸν δῆνα τρόπο θεσμοθετεῖται ἐπισημως, ὑπηρερχόμενο στὴν ἐν γένει συγκρότηση τῶν πολιτικῶν διαδικασιῶν. Καὶ μαζί μὲ τὸ στοιχείο τῆς ἀμφισβητήσεως ὡς κεντρικοῦ μηχανισμοῦ τῶν πολιτικῶν διαδικασιῶν ὑπηρερχεται καὶ ἡ ἐννοια τῆς πολιτικῆς εὐθύνης. Στὴν περίπτωση αὐτή, κατ' ἀντιπαράθεση πρὸς τὰ αὐταρχικά πολιτεύματα ὅπου ἡ πολιτικὴ εὐθύνη γίνεται κατὰ κάποιον τρόπο ὑποκειμενικῶς ἀνενεργή (ἂν καὶ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχει) ὑπὸ τὴν κάλυψη τῆς ἐξουσιαστικῆς ἀρχῆς: *sic vult, sic jubeat*, οἱ ὑποκείμενες στὸ σύνολό τους σὲ ἀμφισβήτηση πολιτικὲς πράξεις καὶ ἐνέργειες ὑπόκεινται ἐξ ὁρισμοῦ σὲ ἀμφισβήτηση. Ἐκ τοῦ λόγου ὅτι, στὰ δημοκρατικά πολιτεύματα ὅλοι οἱ μέτοχοι τῆς πολιτικῆς κοινότητος συνεργοῦν, κατὰ ποικίλλοντες σὲ ἔκταση καὶ σὲ ἔνταση βαθμούς, στὴν ἐκτύλιξη τῶν πολιτικῶν διαδικασιῶν καὶ τῶν ἀντιστοίχων πολιτικῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν εἴτε ἀποδεχόμενοι, εἴτε ἀπορρίπτοντες τίς σχετικὲς ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειες, ἡ εὐθύνη ἐμφανίζεται ὡς ἓνα στοιχείο διάχυτο σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς πολιτικῆς κοινότητος, δηλαδή τόσο στὸς κόλπους τῶν ἐξουσιαζόντων (τὴν «πολιτικὴ τάξη» ἢ τὴν «πολιτικὴ ἡγεσία»), ὅσο καὶ στὸς κόλπους τοῦ κοινοῦ τῶν ἐξουσιαζομένων. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ φαίνεται σκοτεινὴ καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν πρέπει νὰ διευκρινισθεῖ κάπως ἐκτενέστερα.

Ὅπως παρατηρήσαμε προηγουμένως, στὸν ἀφορισμὸ *omnis potestas a Deo* ἦλθε νὰ ὑποκατασταθεῖ, κατ' ἀπομίμηση πολιτευμάτων τῆς Ἀρχαίας ἰδίως Ἑλλάδος³, ὁ ἀφορισμὸς *omnis potestas ex populo*. Ἡ κυριαρχία τοῦ Λαοῦ ἔγινε συνεπῶς ἀντιληπτὴ ἀρχικῶς ὡς μία πρωτογενὴς, ἀπεριόριστη, μὴ ὑποκείμενη σὲ ἀμφισβήτηση καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ἀνεύθυνη ἐξουσία. Τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς εὐθύνης ἐνετοπίσθη συνεπῶς στὶς λεγόμενες συντεταγμένες ἐξουσίες, αὐτὲς ποὺ ὀργανώνονται καὶ λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν σκέπη τοῦ Κυριάρχου Λαοῦ, μὲ ἔμβλημα τὴν ὀρθὴ ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκοπιὰ ὀργανώθησαν καὶ λειτουργοῦν, στὰ νεώτερα ἀντιπροσωπευτικά πολιτεύματα, διαδικασίες συνταγματικοῦ, κοινοβουλευτικοῦ καὶ διοικητικοῦ ἐλέγχου, λογοδοσίας καὶ ποινικῶν καὶ ἀστικῶν κυρώσεων, μὲ τίς ὁποῖες διαγράφονται τὰ ὅρια καὶ οἱ συνέπειες τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν συντεταγμένων ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Μὲ ὅλες αὐτὲς τίς διαδικασίες — ποὺ εἶναι γνωστὲς καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν συντρέχει λόγος νὰ ἐπιμείνω ἐδῶ —, ὑποτίθεται ὅτι κατοχυρώνεται, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἡ εὐθύνη τῶν ἐκάστοτε κυβερνώντων ἀπέναντι τοῦ Κυριάρχου Λαοῦ. Ἡ ὑπόθεση ὅμως αὐτὴ προσκρούει σὲ πολλαπλὲς λογικὲς καὶ πραγματικὲς δυσχέρειες. Ἡ λογικὴ δυσχέρεια συνίσταται

3. Πβ. ἐκτενῶς στὸ βιβλίο μας *Ἡ ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου στὴν δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων*, Ἀθήνα, Α. Σάκκουλας, 1994.

στο γεγονός, ότι, σύμφωνα με την γενικώς κρατούσα στά νεώτερα πολιτεύματα αντιπροσωπευτική αρχή, ή πολιτική ευθύνη μεταβιβάζεται *in globo*, διά της εκλογής των αντιπροσώπων, από τον Λαό στους τελευταίους. Όμως, στο αντιπροσωπευτικό πολίτευμα, όπως τοῦτο λειτουργεῖ στους κόλπους τοῦ καθιερωμένου από ἀρχαίους αἰῶνες κράτους-ἔθνους, με την μεταβίβαση τῆς πολιτικῆς ευθύνης, ή λαϊκή κυριαρχία μετατρέπεται οὐσιαστικά σέ κρατική κυριαρχία καί ή πολιτική ευθύνη ἐμφανίζεται ὡς ἐσωτερικό πρόβλημα τῶν συντεταγμένων ὀργάνων τοῦ Κράτους. Στήν πραγματικότητα, ὑπό τὸ σύστημα τῆς ἀμιγούς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, ή ἀμφισβήτηση ὡς οὐσιαστικό στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς πράξεως καί ὡς ἔρεισμα ἐνός εὐρύτερου κοινωνικοῦ διαλόγου με στόχο τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινῶν ἀγαθοῦ μεταφέρεται, διά τῶν πολιτικῶν κοιμιάτων ή ἄλλων μέσων ἐπιρροῆς, στους ἴδιους τοὺς φορεῖς τῆς ἐξουσίας. Περισσότερο συγκεκριμένα: ἀπὸ τὴν στιγμή πού ή ἀντιπροσωπευτική ἐντολή ὑποκαθίσταται ὁλοκληρωτικά στήν ἐπιτακτική ἐντολή καί τὸ δικαίωμα τῆς ἀνακλήσεως τοῦ ἀντιπροσώπου ἀπὸ τὸν ἀντιπροσωπευόμενο ἀντικαθίσταται ἀπὸ μίαν ἀπλή δυνατότητα προσφυγῆς σέ ἐκλογές (πού καί αὐτές εἶναι συνάρτηση τῆς πάλης στους κόλπους τῆς ἴδιας τῆς ἐξουσίας), γίνεται φανερό ὅτι ή εὐθύνη τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων διαφεύγει οὐσιαστικά ἀπὸ κάθε εἶδους ἀποτελεσματικό λαϊκὸ ἔλεγχο. Στήν ἐπίσημη ἐκδοχή τῆς στους κόλπους τοῦ συγκεντρωτικοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ κράτους, ή κυριαρχία τοῦ Λαοῦ ὁμοιάζει πολὺ με τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στους κόλπους τῆς Ἑλέω Θεοῦ μοναρχίας.

Κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες αὐτοῦ τοῦ αἵωνα ή δυσλειτουργία τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας προεβλήθη με τὴν ὀνομασία μιᾶς «κρίσεως τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ» καί ἐπεκεντρώθη στὸ ἴδιο τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα. Στήν πραγματικότητα, ή κρίση αὐτή ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ ἀποκορύφωμα συγκεκριμένων ἐγγενῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἰδίου τοῦ συστήματος. Πρόκειται, ἀκριβέστερα, γιὰ μιὰ ἐνδημική νόσο με κυμαινόμενες περιοδικές ἐξάρσεις, ἀνάλογα με τὶς ἀντιδράσεις τῆς οἰκονομικο-τεχνικῆς καί τῆς κοινωνικῆς ὑποδομῆς. Ἦταν ἤδη γνωστή στήν Ἀγγλία τῶν μέσων τοῦ 18ου αἵωνα με τὸ ὄνομα τῆς «διαφθορᾶς»⁴. Οἱ ἀτελεῖς καί σπασμωδικές ἀπόπειρες ἐπιβολῆς, στήν ἐποχή μας, ποινικῶν κυρώσεων σέ ὑψηλὰ ἱστάμενα κυβερνητικά στελέχη διαφόρων εὐρωπαϊκῶν δημοκρατιῶν —καί στήν δική μας—, ἀποτελοῦν σαφεῖς ἐνδείξεις τῆς ἀνεπαρκείας τῶν θεσμῶν πού κατοχυρώνουν τὴν πολιτική εὐθύνη, ἀλλὰ καί τῶν ἠθῶν πού ἐκτρέφονται ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες δυσλειτουργίες τοῦ συγκεντρωτικοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ κράτους.

Πολὺ ὀρθά, συνεπῶς, δὲν γίνεται σήμερα λόγος, ἀπλῶς γιὰ «δημοκρατικὸ

4. Πβ. λ.χ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ D. Hume, ἐνθ' ἄν., σ. 2, ἰδιαίτερα στὸ κεφ. XIV.

κράτος», αλλά για «δημοκρατική κοινωνία». Υπό την επιρροή νέων δυνάμεων που προέκυψαν μέσα από νεώτερες τεχνικο-οικονομικές όσο και πνευματικές εξελίξεις, ή λαϊκή κυριαρχία έπαυσε πλέον, κατ' ουσίαν, να γίνεται αντιληπτή ως μία ανορθολογική έννοια προορισμένη να διασπάσει το φράγμα της «Ἐλέω Θεοῦ» εξουσίας και τείνει να ταυτισθεῖ με την ιδέα της δημοκρατίας ως πολιτεύματος του πολιτισμοῦ και της προόδου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι προβάλλεται ἤδη παγκοσμίως ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἀτόμου ὡς προσώπου καὶ τῆς κοινότητος τῶν πολιτῶν ὡς τῆς ὀρθῆς καὶ συνεποῦς ιδέας τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς ἐλευθερίας. Ἄν τὸ κράτος ὁρίζεται σήμερα, ὁλοένα καὶ πιὸ ἐντονότερα, ὡς «Κράτος Δικαίου καὶ Δικαιοσύνης», τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πολιτικὴ εὐθύνη, δικαίωμα μαζὶ καὶ ὑποχρέωση, διαχέεται σὲ ὁλόκληρη τὴν κοινότητα τῶν πολιτῶν, ὄχι πλέον ὡς ὑπηκόων τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀλλ' ὡς ἰσοτίμων μετόχων στὴν λήψη τῶν πολιτικῶν αποφάσεων. Μὲ ἄλλους λόγους, ἡ συνταγματικὴ ιδέα ὡς θεμέλιο καὶ ἀσφαλιστικὴ δικλείδα τῆς δημοκρατικῆς διακυβερνήσεως, δὲν ἀναφέρεται πλέον μονομερῶς στὴν διοργάνωση, τὴν λειτουργία καὶ τὶς εὐθύνες τῶν συντεταγμένων, ὅπως λέγεται, ὀργάνων τῆς Ἐξουσίας, ἀλλὰ καλύπτει τὴν πολιτικὴ κοινότητα ὡς ὀργανικὸ σύνολο μὲ ἐπίκεντρο τὸν ὑπεύθυνο ἄνθρωπο-πολίτη. Ἡ προοδευτικὴ ἐνδυνάμωση κοινωνικῶν φορέων ἐξουσίας, μὲ τὴν εὐρύτερη ἀνάπτυξη τοῦ σωματειακοῦ φαινομένου καὶ τὴν περισσότερη εὐχερὴ πληροφόρηση καὶ ἐπικοινωνία, διανοίγει προφανῶς τὶς δυνατότητες ἑνὸς πραγματικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς Ἐξουσίας καὶ τοποθετεῖ ἐπὶ νέων βάσεων τὶς ἐκτιμήσεις περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν διαστάσεων τῆς πολιτικῆς εὐθύνης. Ἔτσι ἐξηγεῖται, στὴν ἐποχὴ μας, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φυσιοκρατικὴ φιλελεύθερη ἀντίληψη περὶ τῆς διακρίσεως καὶ ἀντιπαραθέσεως μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἰδιωτικῆς κοινωνίας καταρρέει ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τοῦ συστήματος καὶ τῆς ἰδιωτικῆς κοινωνίας καταρρέει ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τοῦ συστήματος καὶ τῆς ταυτόχρονης ἀναγνωρίσεως καὶ προστασίας κοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν. Θά μοροῦσε μάλιστα νὰ λεχθεῖ, πολὺ εὐλόγως, ὅτι ἡ ἀναγνώριση τέτοιων δικαιωμάτων ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως διεύρυνση τῆς πολιτικῆς εὐθύνης σὲ ὁλόκληρο τὸν χῶρο τῶν κοινωνικῶν μετόχων. Εἶναι μᾶλλον αὐτονόητο, κάτω ἀπὸ τὴν ἴδιαν αὐτὴν ὀπτικὴ γωνία, ὅτι ἡ πολιτικὴ εὐθύνη, στὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, εἶναι μία ἔννοια ποὺ ἀφορᾷ ἀμεσότερα καὶ ὅλους ἐκείνους τοὺς φορεῖς, μαζικὰ μέσα ἐνημερώσεως, πολιτικὰ κόμματα καὶ συλλογικὰ σώματα κάθε λογῆς, τὰ ὅποια, χωρὶς νὰ εἶναι ἄμεσα ὄργανα τοῦ κράτους, ἐμπλέκονται κατὰ ἓνα οἷονδήποτε τρόπο στὴν λήψη τῶν πολιτικῶν αποφάσεων⁵.

5. Κατὰ κάποιον τρόπο, οἱ θεωρητικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς φιλελεύθερης ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας εἶχαν ἀντιληφθεῖ τὴν σημασία τοῦ προβλήματος ὅταν ἀνεγνώριζαν τὸν Τύπο ὡς μία

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Τὸ ἐπόμενο βῆμα θὰ εἶναι, πιθανῶς, ἐφόσον φυσικά οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ θὰ ἐκατόρθωναν νὰ ὑπερπηδήσουν τὰ ἐμπόδια ποὺ τοῖς καθelώνουν σὲ ἀμφιλεγόμενες καταστάσεις, μία διαρκῶς διευρυνόμενη ἀποκέντρωση τῆς Ἐξουσίας, πράγμα ποὺ σημαίνει, ἂν θέλουμε νὰ εἴμαστε συνεπεῖς, πραγματικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ οὐσιαστικὸ συντονισμὸ στοὺς κόλπους μιᾶς ὑπεύθυνης κοινότητος πολιτῶν. Τοῦτο προϋποθέτει, ἀσφαλῶς, πέραν τῶν ἐπιβεβλημένων θεσμικῶν μεταρρυθμίσεων, ὅτι τὸ πολιτικὸ ἦθος θὰ ἀποτελεῖ ἐφεξῆς κοινὸ γνώρισμα καὶ τῶν κυβερνῶντων καὶ τῶν κυβερνωμένων. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν ἢ δὲν εἶναι λογικὸ νὰ ζητοῦνται εὐθύνες ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε κυβερνῶντες ἂν οἱ ἴδιοι οἱ κυβερνώμενοι, ὡς πραγματικοὶ μέτοχοι τῆς συλλογικῆς πολιτικῆς εὐθύνης δὲν αἰσθάνονται ὅτι εἶναι καὶ αὐτοὶ ἐνταγμένοι στὴν ὑπηρεσία τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ.

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ τερματίσω τὴν σύντομη αὐτὴ ἐνδοσκόπηση τοῦ θέματος τῆς πολιτικῆς εὐθύνης χωρὶς νὰ διευκρινίσω δύο καίρια, κατὰ τὴν γνώμη μου, σημεία τοῦ προβλήματος. Ἐκαμῖα λόγο, προηγουμένως γιὰ ἀποκέντρωση καὶ συντονισμό. Στὸν σημερινὸ συνεχῶς διευρυνόμενο καὶ πολυπλοκοποιούμενο κόσμος, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία αὐτοδιοικουμένων πολιτικο-διοικητικῶν μονάδων, ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀποσυμφόρηση τῶν διοικητικῶν δομῶν τῆς Ἐξουσίας καὶ τὴν μεταφορὰ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης στοὺς ἴδιους τοὺς διοικουμένους προσκροῦει σὲ κινδύνους ἀποδιοργανώσεως τῶν ἱστορικῶς διαμορφωμένων κοινωνιῶν, ἀλλὰ καὶ σὲ λογικὰ αἰτήματα ἰσορροπίας ἀναπτύξεως τῶν αὐτοδιοικουμένων περιφερειῶν. Συνέπεια τῆς ἀπλῆς αὐτῆς διαπιστώσεως εἶναι ὅτι ἡ εὐθύνη τῆς περιφερειοποιήσεως τῆς Ἐξουσίας πρέπει νὰ συμβαδίζει μὲ μιὰν ἐντελῶς νέαν ἀντίληψη περὶ τῆς συνταγματικῆς ἀνασυντάξεως τοῦ Κράτους, ὅπως τὸ ἔχω ὑποδείξει πολλές φορές ὡς τώρα⁶, διὰ τῆς συνδυασμένης, ἀκριβῶς, περιφερειακῆς ἀποκεντρώσεως καὶ τῆς ἀναδιαμορφώσεως τῶν ὀργάνων τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας.

Ἐνα δεύτερο καίριο θέμα γιὰ τὴν διευκρίνιση τῶν σημερινῶν διαστάσεων τοῦ προβλήματος τῆς πολιτικῆς εὐθύνης εἶναι ἐκεῖνο τῆς βαθύτερης μεταβολῆς ποὺ ἔχει ἐπέλθει στὴν ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας. Ὁ νόμος, ὅπως γνωρίζετε, ἀποτελεῖ μιὰ καθολικὴ ἔννοια ποὺ ἐκφράζει τὴν κανονικότητα ἢ καὶ τὴν αὐστηρὴ ἀναγκαιότητα στὴν λειτουργία τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες ἐνέχει παρόμοια σημασία στὴν δια-

«Τέταρτη Ἐξουσία». Οἱ ἐπιβαλλόμενες ρυθμίσεις προσέχρουν ὥσπoσο πάντοτε στὴν αὐστηρὴ ἀντίληψη τῆς «ἀντιπροσωπευτικῆς ἀρχῆς», ἀπλῶς, τοῦ ἀτόμου, κατὰ παραγνώριση τῆς πολιτικῆς εὐθύνης ποὺ συνεπάγεται ἡ ἄσκηση τῆς ἐλευθερίας σὲ μιὰ ὀργανωμένη κοινωνία πολιτῶν, ὅταν μάλιστα ἡ ἄσκηση αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας βαρύνει ἄμεσα στὴν πλάστιγγα τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων.

6. Γ.Κ. ΒΛΑΧΟΥ, Διαλεκτικὴ τῆς ἀποκεντρώσεως καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐλληνικοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ χώρου, *Μελέτες* I, 1988, σσ. 175 κ.ἑξ.

πλοκή τῶν διανθρωπίνων σχέσεων. Ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν βαθύτατα ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ πρακτικὴ Ρωμαίων νομικῶν, «σταθερὴ καὶ συνεχὴ θέληση ποὺ ἀπονέμει στὸν καθένα τὸ δίκιο του»⁷. Εἴτε πρόκειται, συνεπῶς, γιὰ ἐθνικὸ, εἴτε γιὰ νομοθετικὸ δίκαιο, ἡ λειτουργία τοῦ νόμου προϋποθέτει παγιωμένες λίγες ἢ πολὺ καταστάσεις καὶ ἀντίστοιχα ἐξ ὑποκειμένου δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Ὁ νόμος εἶναι μία τάξη μέσα στὴν ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιαίτερη εὐαισθησία ποὺ χαρακτηρίζει τὶς διανθρώπινες σχέσεις, ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Σὺ, τοῦ δικαιώματος καὶ τῆς ὑποχρεώσεως μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ εὐκρινεῖς καὶ ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένους ρυθμούς. Ἡ ἀπλὴ παρεμβολὴ τῆς Ἐξουσίας ὡς συντονιστικοῦ ὄργάνου καὶ ἐγγυητῆ αὐτῆς τῆς τάξεως σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἀλλοιώνει, ὑπὸ ὁμαλὲς συνθήκες διαβιώσεως, τὴν ρυθμιστικὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τοῦ νόμου καὶ τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας τοῦ κράτους. Ὅταν, ὁμως, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ ἀνωμάλων καταστάσεων καὶ, ἰδιαίτερος ὑπὸ τὸ κράτος γοργῶν καὶ ἀπροβλέπτων τεχνικοοικονομικῶν ἢ ἄλλων μεταβολῶν, (ὅπως αὐτὸ συμβαίνει σήμερα) ὁ σχεδιασμὸς ἐκ τῶν ἄνω ὑπηρετεῖται ὡς διαρκὲς λειτουργία καὶ ἔργο τῆς νομοθεσίας, ἡ σταθεροποιητικὴ λειτουργία τοῦ νόμου ὑποβαθμίζεται καὶ ὁ προβλεπτικὸς νόμος μεταβάλλεται ὁ ἴδιος σὲ ἀποσταθεροποιητικὸ στοιχεῖο καὶ τῶν ἀντικειμενικῶν καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν καταστάσεων. Τὸ «Κράτος Δικαίου καὶ Δικαιοσύνης» προσλαμβάνει ἕναν ἐντελῶς νέο χαρακτήρα καὶ ἐπιβάλλεται, ὡς ἐκ τούτου, μιὰ περισσότερη προσεκτικὴ ἀναθεώρηση τοῦ ρόλου καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας⁸. Τόσο μᾶλλον καθ' ὅσον —καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕνα ἰδιαίτερο πρόβλημα— στὴν διαμόρφωση τοῦ ἐνδοκρατικοῦ δικαίου ὑπηρετοῦνται ἐφεξῆς κανονιστικὲς ρυθμίσεις προερχόμενες ἀπὸ ὄργανα καὶ θεσμοὺς τοποθετημένα ὑπεράνω τῶν δυνατῶν ἐλέγχων τῆς ἐσωτερικῆς συνταγματικῆς τάξεως, ὅπως τοῦτο συμβαίνει, ἰδιαίτερα, στὸν χῶρο τοῦ λεγομένου Κοινοτικοῦ Δικαίου. Ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο ἕνα σημαντικὸ στοιχεῖο τῶν ἀναγκαίων ἐπανεκτιμήσεων τοῦ καθόλου προβλήματος τῆς πολιτικῆς εὐθύνης στὰ σύγχρονα δημοκρατικὰ πολιτεύματα⁹.

Συμπερασματικὰ θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς εὐθύνης,

7. CELSUS, *Dig.*, 13, 14.

8. Ἐκτενέστερα στὴν μελέτη μου Ὁ προγραμματισμὸς καὶ ὁ Νόμος, Γ.Κ. ΒΛΑΧΟΥ, *Ἡ δημοκρατικὴ κοινωνία*, σσ. 149 κ.ἐξ.

9. Εἶναι λογικὸ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς, ὅτι, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ κανονιστικῶν διατάξεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ Κοινοτικὰ ὄργανα ἢ εὐθύνη τοῦ ἐθνικοῦ νομοθετικοῦ ὄργάνου, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων μετατοπίζεται στὰ ὄργανα τῆς Κοινότητος. Κατὰ τὸ μέτρο, ὡστόσο, ποὺ τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα καλοῦνται αὐτὰ νὰ ἐπιβλέψουν τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κοινοτικῶν κανόνων στὸν δικό τους χῶρο, συμμερίζονται κατὰ κάποιον τρόπο αὐτὴν τὴν εὐθύνη καὶ ὀφείλουν νὰ ἐλέγχουν, ἂν μὴ τί ἄλλο, τὴν συμβατότητα αὐτῶν τῶν διατάξεων τόσο ἀπέναντι τῆς κοινοτικῆς ἐννόμου τάξεως ὅσον καὶ ἀπέναντι τῶν συνταγματικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν τῆς ἐσωτερικῆς ἐννόμου τάξεως.

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

μολονότι είναι κατά κάποιον τρόπο ἐγγενής σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη κοινωνία, σύμφωνα μὲ τὴ γενικότερη ἔννοια τῆς κοινωνικότητας τοῦ ἀνθρώπου, συναντᾷ στὴν ἐμπρακτὴ ἐφαρμογὴ τῆς πολλαπλῆς δυσχέρειας, ἂν ὄχι ἀνυπέρβλητα προσκόμματα. Στὰ αὐταρχικὰ πολιτεύματα, εἰδικότερα στὴν ἀπόλυτη μοναρχία, ἡ πολιτικὴ εὐθύνη γίνεται ἀντικειμενικῶς ἀνενεργὴ ὡς δικαιопρακτικὸς θεσμός, ἂν καὶ βαρύνει ὑποκειμενικῶς κάθε στόχο τῆς Ἐξουσίας, ἐπειδὴ ἐξ ὁρισμοῦ ἡ Ἐξουσία εἶναι τεταγμένη στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, ἡ πολιτικὴ εὐθύνη μεταβιβάζεται *in globo* στὸν κυρίαρχο Λαό. Κατὰ τὸ μέτρο, ὅμως, πού, μὲ τὴν παρεμβολή τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς ἀρχῆς καὶ τὸν «δημοκρατικὸ συγκεντρωτισμὸ» τοῦ ἱστορικοῦ κράτους-ἔθνους, ἡ ἐξουσία ἐκχωρεῖται στοὺς ἀντιπροσώπους καὶ ἐνσωματώνεται ἡ ἴδια στὴν κρατικὴ κυριαρχία, τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς εὐθύνῃς μετατοπίζεται στὸν χῶρο τῶν συντεταγμένων ὀργάνων τοῦ κράτους καὶ ἐμφανίζεται ὡς πάντοτε ἀμφιλεγόμενο πρόβλημα τῶν ἀντιμαχομένων στὸ ἐπίπεδο τῆς Ἐξουσίας πολιτικῶν δυνάμεων, τῶν κομματικῶν εἰδικότερα ἀντιπαράθεσεων. Τὶς περισσότερες φορές, ἡ πολιτικὴ εὐθύνη γίνεται τότε εἴτε ἐντελῶς εἰκονικὴ, εἴτε αὐθαίρετη. Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἡ δημοκρατία εἶναι μία ἔννοια πολὺ εὐρύτερη καὶ βαθύτερη ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ ἀρχή, ἡ πολιτικὴ εὐθύνη, στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, καταλαμβάνει στὴν πραγματικότητα ὁλόκληρο τὸν κοινωνικο-πολιτικὸ χῶρο καὶ τείνει νὰ καλύψει τὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν μετόχων. Ἡ ὑπευθυνότητα γίνεται ὁλοένα καὶ περισσότερο κατανοητὴ καὶ ἐμπρακτὴ ὅσο περισσότερο ἡ συμμετοχικὴ δημοκρατία καθιστᾷ πραγματικὴ τὴν λαϊκὴ κυριαρχία ὑποκαθιστώντας τὸν ὑπεύθυνο πολίτη στὸν ἀνεύθυνο ἐκλογέα. Στὶς πραγματικὲς δημοκρατίες ἡ πολιτικὴ εὐθύνη συμβαδίζει μὲ τὴν ἀποκέντρωση τῆς Ἐξουσίας καὶ τὸν καταλογισμὸ τῶν εὐθυνῶν σὲ ὁλόκληρη τὴν πολιτικὴ κοινότητα. Ὑπάρχει, φυσικά, πολὺς δρόμος ἕως ὅτου οἱ σύγχρονες δημοκρατικὲς κοινωνίες φθάσουν ὡς αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῶν ἀναγκαίων πολιτειακῶν ἐξελίξεων.

† Γεώργιος Κ. ΒΛΑΧΟΣ
(Ἀθῆναι)

LA RESPONSABILITÉ DU POUVOIR ET LA RESPONSABILITÉ DU CITOYEN

R é s u m é

L'idée de responsabilité politique est en quelque sorte inhérente à toute communauté politique, conformément avec la notion de sociabilité, telle qu'Aristote

l'a définie très judicieusement, il y a plus de deux mille ans. En fait, cette idée se heurte dans la pratique à des multiples difficultés sinon à des obstacles insurmontables. Dans les régimes autarchiques, à commencer par la monarchie absolue, la responsabilité politique devient inopérante, tout en étant inhérente à l'idée du pouvoir comme garant du Bien Commun. Dans les régimes démocratiques, la responsabilité est transférée *in globo* au peuple souverain. Cependant, dans la mesure où, avec l'entremise du principe représentatif et le «centralisme démocratique» de l'état-nation le pouvoir est concédé aux représentants et s'identifie en fait avec la souveraineté étatique. Le problème de la responsabilité politique se trouve être cantonné dans l'espace des pouvoirs constitués de l'État et se présente désormais sous la forme d'une problématique toujours controversée des forces politiques opposées au niveau du pouvoir, notamment des oppositions partisans. En règle générale, la responsabilité politique devient alors soit purement fictive, soit parfaitement arbitraire. Du fait, toutefois, que la démocratie est une notion de beaucoup plus large et plus profonde que le principe représentatif, la responsabilité politique, dans les démocraties, embrasse en fait l'espace socio-politique tout entier et tend à couvrir l'ensemble des partenaires sociaux. La responsabilité devient de plus en plus compréhensive et effective dans la mesure où la démocratie participative rend de plus en plus réelle la souveraineté populaire, en substituant le citoyen responsable à l'électeur irresponsable. Dans les démocraties réelles la responsabilité politique va de pair avec la décentralisation du pouvoir et la répartition des actions responsables à la communauté politique toute entière. Il y a, naturellement, un bout de chemin à parcourir jusqu'à ce que les sociétés démocratiques contemporaines atteignent ce niveau élevé des évolutions institutionnelles nécessaires.

† Georges K. VLACHOS

